

Současný islám: Tendence a dynamika

Akademie věd
České republiky

**Orientální
ústav**
Akademie věd
České republiky

věda 88

kolem
nás
výzvy
a otázky

Posláním **Orientálního ústavu AV ČR, v. v. i.**, (dále OÚ) je systematické zkoumání dějin, kultur, náboženských systémů a jazyků zemí Asie a severní Afriky. Naši pracovníci díky své znalosti orientálních jazyků využívají pramenné materiály, disponují detailními znalostmi místních reálií a náležitě zohledňují patřičný historický a kulturní kontext. Ve svých počátcích byly orientalistické obory (zejména v oblasti střední Evropy) zaměřeny převážně filologicky, a to se silným akcentem na výzkum starších fází vývoje asijských civilizací. V průběhu posledních více než sto let se však náplň orientalistických oborů pochopitelně rozšířila a podobně jako v jiných společenskovědních disciplínách dochází i zde ke stále užšímu vymezení zkoumané problematiky. Nejen že samotný pojem orientalistika je dnes již téměř bezobsažný, ale i původní geograficky vymezené studijní obory jako sinologie, indologie či arabistika se stále častěji stávají pouze zastřešujícím termínem pro odborníky mnoha různých specializací, jejichž společným jmenovatelem je znalost jazyka, kontextu a reálií daného regionu. Dnešní orientalistické obory, jež se vzhledem k rostoucímu významu asijských velmocí stále více zaměřují na současné asijské společnosti a kořeny jejich historického vývoje, tak disponují nemalým interdisciplinárním potenciálem, neboť využívají metodiky a poznatků různých oborů, jakými jsou např. historie, religionistika, sociologie či lingvistika.

Hlavním úkolem OÚ je reflektovat tento vývoj a navázat dialog s mezinárodní akademickou obcí na vysoce odborné a specializované úrovni. Cílem analýzy a interpretace asijských kultur je však nejen vytváření nového poznání a nové formy vědění skrze multidisciplinární přesahy mezi společenskovědními obory, ale i systematické zpřístupňování významů, struktur a dynamiky zkoumaných oblastí obyvatelům Západu. Tento proces zároveň slouží ke kritické reflexi vlastní společnosti. Současný enormní zájem o Asii pochopitelně nevylučuje možnost výzkumu hrazeného převážně z privátních zdrojů, třeba na úrovni think-tanků, avšak potřeba osvědčených badatelských pracovišť, jakým je OÚ, hrazených převážně z veřejných prostředků a sloužících veřejnému zájmu je i nadále vysoce aktuální, neboť pouze specializované veřejné instituce mohou zaručit vyváženost informací, nezaujatý přístup a náležitou kontextualizaci. Dalším z důležitých úkolů OÚ je podpora některých klíčových profilací, jimž není věnován dostatečný prostor na českých univerzitách, kde převládá tradiční filologické zaměření. Naproti tomu se OÚ hodlá rostoucí měrou zaměřit na společensky aktuální témata, jakými jsou komparace náboženských a myšlenkových systémů, moderní dějiny, euro-asijské vztahy či transformace asijských společností.

Současný islám: Tendence a dynamika

Jen nemnoho témat dokáže v současném Česku – ale neplatí to zdaleka jen o nás – rozvířit tolik emocí a sporů jako právě islám a muslimové. Tato tematika dnes zkrátka patří k těm nejskloňovanějším, což vidíme nejen v médiích a na internetu, ale také na politické scéně, kde se však islám a muslimové spíše než předmětem debat stali jistými odrazovými můstky k širším ideologickým rozpravám – mnohomluvnými „našimi hodnotami“ a svobodou slova počínaje a budoucností starého kontinentu zdaleka nekonče. Nezadržitelné rozvolňování důrazu na ověřená fakta a jejich kreativní mísení s názory, dojmy, konspiracemi či úvahami ve stylu „přání je otcem myšlenky“ se následně projevuje nejen ve zdejších polemikách na sociálních sítích, ale rovněž na knihkupeckých pultech, kde si dnes každý zájemce o islám snadno najde takové čtení, které jej utvrdí v tom, co již stejně tuší. Odborné a popularizační psaní o islámu se tak stalo dílkem v dnešní pestré nabídce – a zdaleka ne tím nejmivnější.

Proto jakýkoliv pokus o zobecňující pohled na islám je a bude měřen přísným metrem v obavách, zda neutvrzuje stávající černobílé stereotypy, či naopak nepřikrášluje neradostnou realitu. Být výstižný a zároveň se vyhýbat v obezřetnosti před různočtením až právnicky úzkostlivému slovíčkaření ubírajícímu jakémukoliv textu spolehlivě na čtivosti je a bude vždy pomyslným „tancem mezi vejci“, nevděčným navíc i proto, že spousta dnešních čtenářů si v případě islámu už ani tak neklade otázku, co je, a co není pravda, ale spíše zda to je „pro“, nebo „proti“ muslimům. Spolu s aktuálním rozmachem islamofobní literatury, která tak tak stačí uspokojovat zdejší poptávku, zhusta nacházíme i počiny motivované spíše komerčně než ideově, přinášející různé pojetá „odhalení pravé tváře islámu“.

Ve stávající produkci o islámu zkrátka občas není snadné se zorientovat ani pro odborníka. Na dnes všudypřítomném boji proti politické korektnosti navíc úspěšně parazituje mnoho publikací slibujících čtenářům odhalení „nechtěných pravd“, které měly údajně zůstat navždy skryty očím nemuslimů. Umocněný zájem o islám tak dokázala využít řada publikací, jež více než co jiného prozrazují oportunistus tvůrců, dobře si vědomých, že v současné změti debat „na muslimskou notu“ stejně jakýkoliv nesmysl spolehlivě zapadne v záplavě ještě větších.

O co více má islám ztělesňovat jakousi pomyslnou antitezi „našich hodnot“, o co silněji se esencialismus v přístupech k němu stává nevyslovenou normou a o co usilovněji je dnes paušálně označován všemožnými kategorickými přívlastky, o to méně se hovoří o jeho vnitřní dynamice a rozrůzněnosti, ba mnohde přímo rozpolcenosti, jakož i o zásadních trendech a tendencích, které toto, více než miliardu a půl věřících čítající, náboženství formují.

Zatímco o islámu v jeho věroučné a historicko-kulturní perspektivě máme v češtině dostupnou rozsáhlou kolekci titulů, odborných i popularizačních, pokusů o širší diagnózu současného stavu *ummy* (obce věřících) je neporovnatelně méně. Každé takové psaní totiž svádí ke generalizacím či, přesněji řečeno, je bez nich nemožné, což na druhé straně vede k obezřetnosti nad jejich odborností – a tedy i hodnotou.

Do tohoto nevděčného, leč potřebného terénu sumarizace patří i následující řádky, přinášející zamyšlení nad dnešním „světem islámu“ (což je přitom typickým příkladem zkratky, nad kterou odborník právem pozvedne obočí), shrnuté do několika

Ukázka z internetové kreativity odpůrců islámu

(zdroj: archiv autora)

stěžejších bodů. Jde tedy, aby nedošlo k nedorozumění, o jistou popularizační pomůcku, přičemž autorovou ambicí bylo cestou smysluplného zjednodušení se dobrat jistého snadno uchopitelného sdělení o tom, jakými cestami se současný „svět islámu“ ubírá. Vzhledem k rozsahu textu není jeho záměrem polemizovat s nepřehledným množstvím nepravd a polopravd, které se ve vnímání islámu a muslimů u nás nahromadilo – na toto téma ostatně existují jiné tituly.

O „islámu“, nebo „islámech“?

Tato otázka dnes nabývá na významu, a proto stojí za to se u ní zastavit hned na úvod. V reakcích odborníků na rozšířené přesvědčení o jakési vrozené a neměnné podstatě islámu totiž často zaznívá, že jeden jediný islám vlastně ani neexistuje, že je to abstraktní konstrukt, chiméra, a že je proto výstižnější hovořit o „islámech“ či „výkladech islámu.“ Jistě, islám – nemyslíme-li tím různé soupisy jeho věrouky – neexistuje mimo hlavy svých vyznavačů a samo posuzování, co je a není islámské (v tom se často neshodnou ani muslimové navzájem), by nás zavedlo do sáhodlouhých rozprav, jimž se věnuje mnoho islamologické produkce.

Budeme-li tedy v následujících řádcích hovořit o islámu, je třeba to brát jako další nutnou zkratku, neboť, jak stojí za to připomenout, zcela jiné je vnímání tohoto náboženství například u westernizovaného intelektuála, jenž jej pokládá za součást identity, aniž by se o něj více zajímal, a zcela jiný pak bude přístup islamisty, který islám pokládá nejen za své duchovní ukotvení, ale rovněž za východisko představ o sociálním i politickém uspořádání, na němž má ambici se podílet. Oba přitom nazýváme muslimy – a ani oni by to nijak neměnili.

A tak běžnou představu o tom, že muslim je buď zbožný, nebo žádný, je třeba odmítnout hned na počátku – stejně jako jiné rozšířené klišé, že pochopíme-li islám, pochopíme muslimy. Tento bod navíc neplatí ani obráceně, tedy: poznáme-li muslimy, pochopíme islám (narážíme zde na oblíbenou protiislámskou mantru ve stylu „poznáte jej po ovoci“). Islám je zkrátka náboženství (na tuto trivialitu se dnes často zapomíná), nikoliv software nebo virus, jak v pokleslejší rovině debat zaznívá, a tudíž tvoří součást identity muslimů, pro některé tu nejdůležitější, pro jiné okrajovou.

Z opačné perspektivy je třeba připomenout, že muslim (jako každý jiný věřící) může jednat nejen v intencích svého náboženství, ale též v rozporu s ním – a ve většině každodenních situací jeho víra nehraje žádnou roli. Proto ztotožňovat „jednání muslimů“ s „projevy islámu“ je zcestné a vede k mnohým nepochopením. Na druhé straně nutno dodat, že náboženskou podmíněnost řady třecích ploch soudobého muslimsko-nemuslimského soužití nelze popírat, což se týká kupříkladu postavení ženy či otázky svobodného vyznání.

To, co platí pro muslimy jako jednotlivce, funguje i v širším měřítku. Představa, že dění v muslimských zemích pochopíme, poznáme-li islám, je zcestná především proto, že mnohé faktory, jež tak zásadně formují dění ve většinově muslimských zemích, ve skutečnosti nesouvisí s náboženstvím, nýbrž odvíjejí se od jiných daností, jako jsou např. problematický demografický vývoj, překotná urbanizace, revoluce ve vzdělávání, prohlubující se sociální tenze, rozmach informačních technologií, nemluvě o vměšování cizích mocností do regionu, politické korupci, klientelismu, autoritářství atp. Proto je nutné zde předeslat, že navzdory závažnosti níže rozebíraných bodů, bez nichž skutečně stěží pochopíme dynamiku současných muslimských společností, bývá obecně role islámu v zahraničně-politických komentářích (nejen u nás) spíše přeceňována, což neplatí jen pro dnes tak těžce zkoušený Blízký východ.

Nikdy se nezdál „svět islámu“ být tak děsivý...

Ale také nikdy nebyl tak rozpolcený a nejednotný. Slova o hluboké krizi, kterou prochází, sice mohou znít poněkud frázovitě, ale je tomu tak, s čímž by jistě souhlasilo i nemálo muslimů. Tento dojem vystupuje do popředí o to více, o co déle stál „svět islámu“ zdánlivě v pozadí, těšil se zdánlivě stabilitě – a nebyl zkrátka příliš vidět. Což se však dramatickým a nenávratným způsobem začalo měnit zhruba na přelomu milénia.

Dnes je islám druhé nejpočetnější náboženství světa, ale zároveň je tím nejrychleji rostoucím, tudíž je pouze otázkou času, kdy početně předstihne křesťanství. Druhá polovina minulého století navíc přinesla etablování výrazných muslimských menšin v západní Evropě, a proto islám už dávno nevnímáme jako něco bezpečně vzdáleného. O islámu míváme sklon hovořit jako o něčem cizorodém a na jeho historickou přítomnost v mnohých částech Evropy se přitom zpravidla zapomíná. Moderní islám poznamenalo a stále poznamenává mnoho tenzí, o jejichž samotné existenci nemají nemuslimové zpravidla ani tušení.

Všeobecně – a právem – se zdůrazňuje nárůst muslimského radikalismu, extremismu či přímo terorismu, ovšem málokdy se z médií dozvíme o zcela opačné

tendenci, a to slábnoucí religiozitě, která se projevuje například vysokým podílem tzv. kulturních či matrikových muslimů, tedy těch, pro něž islám znamená jistou zděděnou součást identity a kteří žijí veskrze světským způsobem života, jimž se věnuje mnohem menší pozornost než radikálům. A připomenout bychom měli i ty, kteří se se svou vírou vnitřně zcela rozešli, ať již tento fakt skrývají, či staví okázale na odív, neboť fenomén bezvěrců ve většinově muslimských zemích zůstává do značné míry stále *terra incognita*.

V představách nemuslimů zpravidla vyvolává největší obavy islámská misie („rozpínavost muslimů“), avšak je třeba připomenout, že početní přírůstek muslimů je z drtivé většiny dán demograficky a podíl konvertitů na něm je mizivý. Co naopak pozornosti nemuslimů navzdory své relevanci obvykle uniká, je jiný faktor, a to tzv. vnitro-islámská misie, obrazně řečeno „boj o srdce věřících“ či slovy Gillese Kepela „válka v srdci islámu“, jež probíhá nejen napříč muslimskými státy, ale také mezi muslimskými komunitami ve většinově nemuslimských zemích, přičemž Česká republika není výjimkou.

„Eroze autorit“

Muslimové věří, že jsou si před Bohem rovni, a pokud přeče jen mezi nimi někdo vyniká, jeho „blížkost Bohu“ vyplývá jen a pouze z obeznámenosti s vlastním náboženstvím. Postavení duchovního v muslimském prostředí tedy nevyplývá, alespoň v sunnitské sféře nikoliv, z jeho funkčního zařazení v rámci nějaké organizace či instituce (kléru), ale z jeho kompetentnosti – nebo by tomu tak aspoň mělo být. Muslimské autority (*ulamā'*, „učenci“) se tradičně rekrutovaly z náboženských učilišť, ale v minulém století došlo k pozvolnému, zato však nezadržitelnému procesu, který obrazně zveze „erozí autorit“. Tento fenomén, jenž se zdaleka netýká pouze islámu (viz např. české debaty o islámu), má v muslimské sféře zásadní význam, byť spekulovat nyní o jeho budoucích dopadech by bylo předčasné.

Důvodů pro tuto erozi by se jistě našlo více, zde připomeňme jen dva z nich: Předně spojením se světskou mocí, včetně různých autoritářských režimů, se mnozí

Šejch Júsuf al-Qaradáwí
(foto Nmkuttiady, Wikimedia Commons)

Musa Cerantonio, australský radikální kazatel zatčený pro podporu IS

(zdroj: záběr z propagandistického vystoupení nazvaného *How I came to Islam*, dostupného na www.youtube.com)

ulamá' naprosto zkompromitovali v očích věřících, kteří navíc – a to je druhý bod – přestali být díky rozvoji satelitní televize a později internetu odkázáni na lokální, oficiální propagandou servírovaná jména, ale mohli si z nepřeberných možností vybrat favorita dle vlastního gusta. Mnoho sympatizantů tak našel i jistý prototyp globální islámské celebrity Júsuf al-Qaradáwí, konzervativní kazatel, jemuž miliony diváků zajistil pořad *Šaría a život* na stanici al-Džazíra.

Nově vzniklé celosvětové „duchovní kolbiště“ vskutku znamenalo svým způsobem návrat k původním středověkým principům, neboť působnost různých islámských institucí a autorit v rámci pevně teritoriálně vymezených mantinelů (států) bývalo v minulosti často pranýřováno jako příčící se duchu islámu.

Další zásadní posun přineslo masivní rozšíření sociálních sítí, jež umožnilo, aby se autoritou věřících mohl stát nejen muslimský učenec bez ohledu na svůj výklad islámu, ale prakticky kdokoliv. Jeho náboženská kompetence přitom mohla být druhořadá, klíčovou roli mělo něco jiného – charisma dotyčného, jeho radikalismus, jeho obratná rétorika atp. Ukázkové příklady eroze autorit tak představují na jedné straně vůdcové různých soudobých islamistických uskupení, kteří mívají zpravidla jakékoliv jiné než náboženské vzdělání, a na straně druhé pak množství radikálních islamistických samouků aktivních na sociálních sítích.

V globalizujícím se světě tak nacházíme pozoruhodné paralely a fenomén „doby postfaktické“ i obavy z ní k nim rozhodně patří. Americký konvertita k islámu Hamza Yusuf, jenž patří k nejnápadnějším odpůrcům radikalismu v islámu, užívá k vysvětlení zprostředkující potřeby učitele výstižné podobenství: Člověk se může dívat na hvězdné nebe prostým okem, ale pak uvidí málo, nebo použije dalekohled a uvidí více. Takto objasňuje potřebnost celého odkazu islámských náboženských věd jako nejlepší prevence proti fundamentalismu a zároveň připomíná, že nemá-li člověk ustrnout u černobílého pohledu na věc, měl by si vybrat imáma, který mu islám přiblíží v barvách – což, volně vzato, platí pro muslimy i pro nemuslimy.

V tom, pro koho se muslim nakonec rozhodne, zdali to bude prošedivělý stařeček z al-Azharu či „klerikální Brad Pitt“, jak svého času nazvala BBC charismatického salafistu Muhammada al-Arifího (což jsou, v obou případech, pořád ještě ty lepší varianty), nebo naopak džihádistický verbíř přibližující islám muslimské mládeži jako „cool řešení“ všech problémů světa (v tom horším případě), hrají věroučné otázky zpravidla vedlejší roli. Mnohé přitom taková dilemata ani nezajímají a své vnímání islámu zkrátka „zdědí“ jako součást své identity, o níž netřeba přemýšlet. Rizik vyplývajících z eroze autorit jsou si dobře vědomy režimy napříč muslimským světem – a snaží se jim čelit, byť každý po svém. Západní státy s početnými muslimskými menšinami v tomto směru stále hledají cestu.

Sunnitsko-šiiťská řevnivost

Sunna a šía vznikly v počátcích islámu a jejich střety provázejí celou historii muslimů. Ještě v padesátých letech minulého století se zdálo, že spolu se zdánlivým ústupem islámu z politiky dojde také k překonání různých vnitroislámských rozporů. Mnozí muslimští intelektuálové tehdy snili svůj sen o jakési sunnitsko-šiiťské ekumeně, v níž by byla šía dvanácti imámů (největší šiiťský směr, dominantní v Íránu) přijata sunnity coby pátý, tzv. dža'farovský, *madhhab*, tzn. právní směr. Odvěká sunnitsko-šiiťská řevnivost se zdála být překonána, ale jen nakrátko. Již Íránská revoluce v roce 1979 přinesla obrovskou emancipaci šiiťů po celém světě, což zase vedlo k nárůstu nepřátelství ze strany většinových sunnitů, znejistěných tím, že do té doby marginalizovaní šiiťové pozvedli hlavy.

Závěr dvacátého a počátek dvacátého prvního století dále poznamenala řada lokálních střetů, které mezikonfesní příkopy ještě prohloubily, počínaje krvavou irácko-iránskou válkou (která ovšem neměla náboženské příčiny, byť obě válčící strany zhusta používaly náboženskou rétoriku k ospravedlnění svých požadavků) přes vlekoucí se sektářské střety v Libanonu až po nedávné běsnění tzv. Islámského státu (dále jen IS) i válku v Jemenu. Přestože oblíbenou novinářskou zkratku o „muslimské třicetileté válce“ je třeba brát jako nadsázku, nikdo nepopře, že vztahy mezi sunnity a šiiťy se ocitly na bodu mrazu. Bolavé trhliny mezi oběma směry v islámu (mnohde posilované zcela světskými střety) lze sledovat napříč celou *ummou*.

V obecné rovině pokládali a pokládají sunnité šiiťy za špatné muslimy, ale přece jen muslimy, což platí též obráceně. Toto pravidlo se však začalo hroutit s expanzí IS, který šiiťy na jím ovládaných územích označil za nevěřící a neváhal s jejich likvidací. Ostatně právě tento bod byl jednou z příčin rozchodu mezi ním a al-Qá'idou, která takový postup odmítala. Nelítostná praxe IS citelně povzbudila

Šiitské iránské poutnice na nádvoří Velké umajjovské mešity v Damašku

(foto Miroslav Melčák)

sunnitské extremisty v tom, že si nemusejí brát vůči šiitům (prezentovaným navíc často jako součást širšího protiislámského spiknutí) servítky, a proto naděje na potlačení sektářského násilí se zdají být vzdálenější nežli dříve. Pandořina skříňka tzv. takfírismu („kaceřování“), o němž pojednáme níže, se bude jen těžko zavírat.

Salafismus na vzestupu

Jak zde již zaznělo, o srdce věřících muslimů dnes soupeří celá řada výkladů islámu, přičemž všechny se pokládají za to pravé učení proroka Muhammada. Jedním z nejúspěšnějších hráčů na tomto poli je salafismus, odvozený z arabského spojení *as-salaf as-sálih*, tzn. ctihodní předkové, odkazujícího na první generaci muslimů.

Tento široký duchovní proud, projevující se v různých podobách napříč „světem islámu“, usiluje o návrat k původnímu ryzímu islámu, přičemž tento všeobecně deklarovaný cíl v jejich konkrétním případě obnáší zejména odstraňování všeho domněle neislámského a zároveň zavádění vlastních pravidel všude tam, kde platí jiná, ať již jde o kompromisní legislativy muslimských států, či pravidla většinově nemuslimských zemí. Pokud se jim nemohou otevřeně vzepřít, pak se snaží vytvářet vlastní paralelní řád, což zase vede k uzavírání se do sebe, pro což se vžila zkratka „ghetto islám“.

Ať tak či onak, podstatná část zpráv, které napříč Evropou vyvolávají obavy z islámu a které bývají v diskusích diagnostikovány jakožto projevy „muslimské xenofobie“, pochází právě z tohoto duchovního podhoubí, ať již jde o tzv. šariatské zóny nebo hlídky, spory o podávání rukou muslimských chlapců nemuslimským učitelkám, pře kolem zahalování tváře atp. V celku muslimů sice tvoří salafisté, jejichž počet se odhaduje na zhruba padesát milionů, jen zlomek, jejich vliv však

Výjev ze salafistické demonstrace

(foto Clément Steuer)

mnohonásobně převyšuje tento poměr, což je dáno především obrovskými finančními možnostmi jejich hlavního sponzora – Saúdské Arábie. Salafismus se tak šíří a získává oporu i tam, kde donedávna neměl na různých ustláno; příklady z Egypta, Bosny i západní Evropy hovoří jasnou řečí. Jistě, salafismus není homogenní; do této kolonky řadíme více proudů (např. výrazné hnutí Ahl-e hadíth v Indii), v obecnějším rámci pak veškeré obrodné tendence tzv. islámského obrození (*nahda*) na konci 19. a počátku 20. století, ale zdaleka nejsilnější pozici má dnes wahhábismus.

Nehledě na sociální konzervativismus prolnutý s misijní asertivitou, naprostá většina salafistů odmítá násilí. Důležitou výjimku v tomto ohledu představuje tzv. salafistický džihádismus, k němuž se ještě dostaneme. Odpůrci islámu často kladou rovnítko mezi salafisty a všechny muslimy, a proto jejich kritika vybraných jevů a trendů nachází u široké nemuslimské veřejnosti tak příznivou odezvu, neboť existuje-li nějaký výklad islámu, u něž si lze jen stěží představit kompatibilitu s „našimi hodnotami“, pak je to salafismus, který z principu směřuje k sekluzi, kde „my“ a „oni“ nemohou žít spolu, nýbrž jedině vedle sebe. Aby však nedošlo k nedorozumění, salafistické misie mohou představovat jistá sociální rizika se všemi jejich důsledky, nemusejí však nezbytně nutně znamenat přímou hrozbu bezpečnosti.

Salafistům se dnes daří, přestože tak obtížně nacházejí společnou řeč s jinými muslimy, zejména s šíity a stoupenci súfismu, tj. mystikou promísených výkladů islámu. Názory obou znesvářených stran lze shrnout takto: Zatímco salafisté obviňují ostatní muslimy z toho, že sešli na scestí a původní učení Muhammadovo pokřivili neislámskými inovacemi, jejich odpůrci, pro jejichž díl se vžila zkratka „tradicionalisté“, argumentují tím, že naopak salafisté jsou těmi inovátory, kteří zredukovali středověký odkaz pluralitního náboženského myšlení na jeho strohý výsek. Odpůrci salafisty často přirovnávají k cháridžovcům, což byla sekta v raném islámu, jejíž stoupenci prosluli jednak nesmlouvavým purismem, ale též tím, že označovali své muslimské nepřátele za nemuslimy, což pro naprostou většinu muslimů zůstalo po dlouhá století tabu.

Šíření tzv. globální muslimské identity

S bojem o srdce věřících souvisí i další zásadní bod, a tím je šíření tzv. globální muslimské identity, které umožnilo především rozšíření internetu, kdy si i muslim v tom nezapadlejším koutě světa může svobodně vybrat, stojí-li o to, „svůj“ vlastní přístup k islámu z nepřeberné nabídky výkladů, od liberálních islámských vzdělanců až po charismatické fanatiky. Mezi těmito předpřipravenými duchovními šablonami přitom často sahá právě k takové interpretaci, která je univerzálně aplikovatelná, a tudíž nezávislá na lokálních kulturních, jazykových, etnických, sociálních či jiných specifikách.

Taková od místních „příchutí“ dokonale oprostěná univerzální identita může být zvláště přitažlivá pro hledající či tápající, což se týká např. konvertitů k islámu či muslimské mládeže z druhé či třetí generace migrantů do západní Evropy, kteří dosud nenašli své místo pod sluncem. V obou dvou případech pak může docházet k poměrně paradoxní, leč spolehlivě dokumentované situaci, kdy novopecený či „obrozený“ muslim poučuje své souvěrce o tom, jaký vlastně je ten opravdový, nepokřivený a ryzí islám, kdy syn poučuje rodiče, že jsou špatní muslimové, neboť si svůj islám „okořenili“ zvykovou příměsí. Takové tenze pak mohou v mnoha případech umocňovat již tak se prohlubující mezigenerační odcizení, na něž se právem upozorňuje například v kontextu nestability řady blízkovýchodních států.

Téma globální muslimské identity se stalo předmětem vzrůstajícího zájmu odborníků a častá interpretace ji pokládá především za moderní odpověď muslimů na výzvy informačního věku, ať již těch duchovně neukotvených, či těch nespokojených s poměry na domácích „islámských scénách“. Právě pro ně může takové pojmání islámu přinášet svým důrazem na překonávání místních daností a připojení se k celosvětové duchovní obci niternou jistotu.

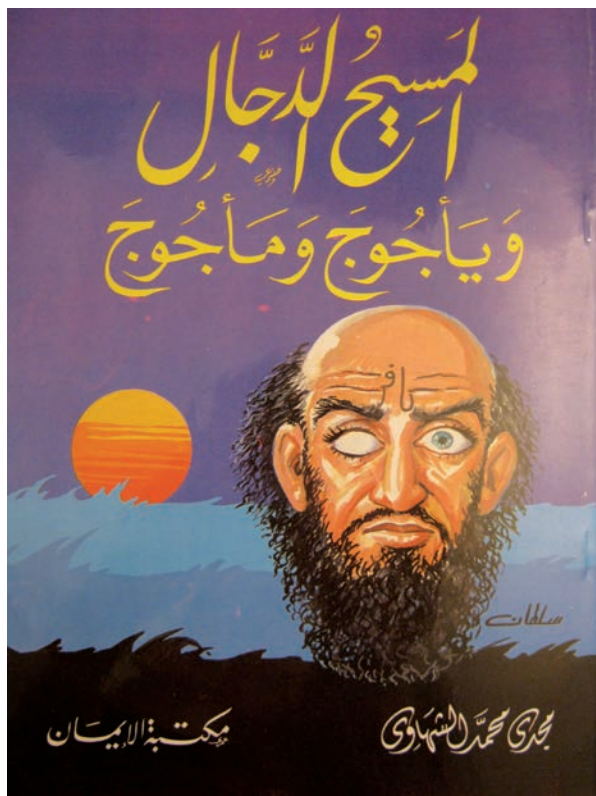
Zájem o apokalyptiku a nárůst milenialismu

Oživenému zájmu o náboženství se dostalo u mnoha muslimů jednoho společného jmenovatele, a tím je přesvědčení, že právě náboženskou optikou dokáží správně rozklíčovat současné rozporuplné dění, jakož i vyhlídky do budoucna. Od počátku nového milénia lze napříč muslimským světem sledovat zřetelný nástup milenialismu i zájmu o apokalyptická témata. Milenialismus, tj. kolektivně sdílené

přesvědčení o blížícím se konci tohoto světa (řádu atp.) a přechodu do nové fáze bytí (eschatologického věku), býval v dějinách islámu potlačován jako nebezpečná rozkladná síla, jež ohrožovala semknutost *ummy* a apokalyptické písemnictví bývalo tradičně pokládáno za suchopárný segment náboženského písemnictví věnovaný nespécifikované vzdálené budoucnosti.

Ovšem Hodina (*as-sá'a*), jak Arabové poeticky nazývají konec světa, se v posledních letech začala zdánlivě přibližovat, což doprovázel pozoruhodný boom apokalyptické kreativity. Nudné *ulamá'* do značné míry nahradili komerčně zdatní laici, kteří enigmatické pasáže z tzv. apokalyptických *hadíthů* umně promísili s různými neislámskými výpůjčkami, včetně různých konspirací a spekulací. Apokalyptická „různočtení“ blízkovýchodní geopolitiky podporuje ta skutečnost, že podstatná část muslimských tradic o konci světa se váže na konkrétní místa v Syropalestině. Hledání spekulativních souvislostí mezi vágními odkazy ze středověku a současným dramatickým děním v regionu tak nevyžaduje ani mnoho fantazie.

Tento zásadní faktor dokázala beze zbytku využít propaganda IS, šířící poselství o muslimském Armageddonu a hynoucím světě, nezvratně rozděleném do dvou bloků znesvářených na život a na smrt.

Ukázka obálky současného lidového arabského apokalyptického čtiva

Soudobá apokalyptika dokáže přinášet muslimům útěchu z neradostné současnosti také ujišťováním, že oni sami mohou mít podíl na rozvíjejícím se transcendentním boji sil dobra a zla, že mohou zasadit svůj život do kontur velkého nadoborního dramatu. Jistě, o tom, do jaké míry souvisí soudobý apokalyptický boom s nárůstem pocitů frustrace mezi muslimy, lze jen spekulovat, ovšem ze zhruba pět let starého šetření podniknutého Pew Research Center jasně vyplynulo, že v řadě muslimských států nadpoloviční většina respondentů věří, že k příchodu Mahdího (eschatologické postavy Vykupitele) dojde ještě za jejich života.

Často se uvádí, že nikdy nebyl milenialismus v islámu tak silný jako na samém počátku a dnes. Bylo by proto překvapivé, kdyby této zjitřené atmosféry někdo nevyužil, ať již kreativní vydavatelé lidového čtiva o blížícím se konci, nebo radikální ideologové. Výmluvné lekce o svůdnosti apokalyptické rétoriky přinášel ještě nedávno IS a vzhledem k jejich efektu by bylo s podivem, kdyby se je někdo nepokusil, dříve či později, napodobit.

Oprašování takfírismu

Ke zlověstnému dědictví zmíněného IS patří též tzv. takfírismus, což je odvození od slova *takfír*, značícího kaceřování či přesněji označování jiného muslima za nemuslima. Naprostá většina muslimských autorit před tím důrazně varuje jako před neislámskou praxí, již se v minulosti chápali jen ti největší radikálové. Do hry ji vrátili muslimští extremisté minulého století, ale především, a s nebývalou silou, IS, pro nějž tak podstatná část muslimů představovala nikoliv bratry ve víře, nýbrž legitimními terče. V obecnější rovině pak je takfírismus vnímán jako jeden z projevů *fitny*, jak se obecně označují různé odstředivé síly v islámu, svody, pokušení, ale též zkoušky a rozkoly oslabující soudržnost *ummy*. Představují tak protipól *džihádu*, jenž má naopak posilovat muslimskou soudržnost.

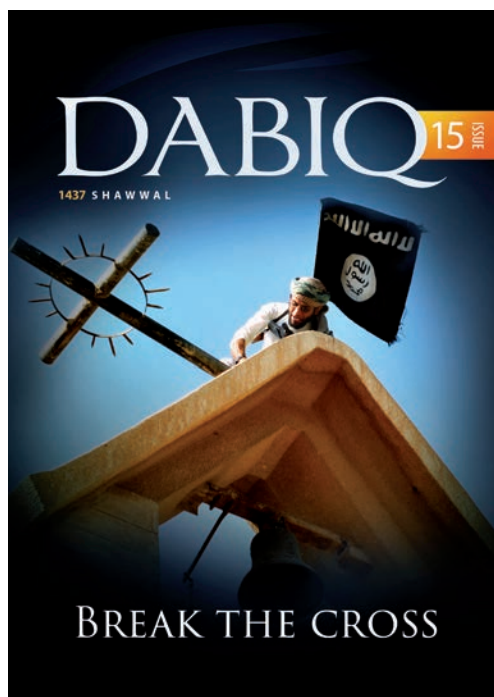
Praxe takfírismu vlastně představuje do krajnosti rozvinout strategii běžně aplikovanou ve středověkých i novodobých sporech mezi muslimy, a to zpochybnit věrohodnost protivníka zpochybnutím jeho pravověrnosti. Prohlásit však jiného muslima za nemuslima zasluhujícího smrt – to bývalo tabu pro naprostou většinu muslimů, včetně islamistů. Většina sunnitů totiž dospěla v průběhu věků k teologickému konsenzu, že to, zda je člověk muslimem, či ne, vyplývá z jeho víry, kterou posoudí až Bůh v den posledního soudu, nikoliv činů, které mají soudit lidé. Mohou je kvalifikovat jako neislámské, ale nikdy by neměli označit dotyčného za nemuslima. Proto taky v muslimských sporech kolem IS, v nichž jej naprostá většina muslimů zavrhla, často docházelo k asymetrické situaci, jejíž podstata zůstala nemuslimům skryta, což vedlo k mnoha nedorozuměním: Na jedné straně totiž IS osočoval své nepřátele z odpadlictví jako na běžícím pásu, ale na té druhé jeho muslimští odpůrci nebyli schopni, z pohledu nemuslimů, se od něj distancovat dost razantně, tedy označit je za nemuslimy.

Islámský stát stačil během své krátké historie překonat množství hranic, jak těch geografických, tak duchovních, a často si proto odborníci kladli otázku, zda ještě mluvíme o radikalizaci islámu, nebo už spíše o islamizaci radikalismu. Mnohé z jeho extrémních projevů však jen naplno obnažily bolavá místa, s nimiž se muslimové nedokázali vnitřně vyrovnat. Sklony k radikalismu, jichž jsou dnes muslimské země plné, nepochybně patří mezi ty nejvýraznější.

Nárůst radikalismu, extremismu a terorismu

Téma radikalismu v islámu se těší pozornosti asi jako žádné jiné, a proto jen pár stručných poznámek. Je nesporné, že radikální muslimové jsou těmi nejaktivnějšími, a proto též nejviditelnějšími, až to mnohé pozorovatele může vést ke ztotožňování (ostatně dnes tak rozšířenému) muslimů a islamistů nebo muslimů a radikálů. Jistě, nárůst islámského radikalismu nelze popírat či bagatelizovat, byť zdaleka neplatí ani další nadměrně rozšířený stereotyp tvrdící, že co islamista, to radikál.

Pokud bychom se pokusili rozložení sil ve „světě islámu“ nějak graficky znázornit, pak množina muslimů (tedy všech těch, kteří se hlásí k islámu) by obsahovala malou podmnožinu islamistů (tedy těch, pro něž není islám pouze vírou, nýbrž i východiskem pro světské uspořádání, na němž se hodlají podílet) a ta zase podmnožiny radikálů, extremistů a teroristů, kteří by zmíněnou ambici rádi naplnili radikálními, extremistickými, či dokonce teroristickými prostředky. Za nejznámější radikální výklad islámu se pokládá již rozebíraný salafismus, ovšem je třeba dodat, že většina salafistů odmítá násilí a ještě donedávna stavěla na důsledné apolitičnosti, což se však začíná pozvolna měnit (viz např. Egypt). Jen nepatrný díl salafistů, tzv. salafističtí džihádisté, hodlá dosahovat cílů násilnými prostředky. Z tohoto ideového podhoubí vzešly i dvě v současnosti nejvlivnější teroristické organizace al-Qá'ida a IS.

Takzvaný Islámský stát posunul džihádistickou propagandu na novou, mnohem profesionálnější i drsnější úroveň (zdroj: titulní stránka posledního čísla časopisu *Dabiq*; <https://azelin.files.wordpress.com/2016/07/the-islamic-state-e2809cdacc84biq-magazine-1522.pdf>)

Islámský terorismus patří k nejskloňovanějším problémům dneška, jeho mediální pokrytí dokáže zastínit veškerou ostatní „muslimskou agendu“. Jako efektivní způsob psychologické války jej volí stále více extremistů, byť o skutečných příčinách většiny teroristických útoků se vedou spory. Na jedné straně se poukazuje na neutěšenou politickou situaci muslimů a s ní související frustraci, avšak zároveň byla vyvrácena představa, že k terorismu se uchylují spíše chudí nevzdělaní mladíci, zfanatizovaní radikálními kazateli. Mnoha džihádistům se naopak dostalo solidního vzdělání, pocházeli z dobře situovaných vrstev a jejich CV více než doklady náboženské horlivosti obsahují pravý opak: sex, alkohol a světský život se vším všudy. Jedno z vysvětlení reálné, ne jen deklarované motivace muslimských šířiteli násilí nabízí americký sociolog Mark Juergensmeyer, dle jehož teorie „kosmických válek“ zapojení do nadosobního zápasu sil dobra a zla v černobíle chápaných konturách současného světa dokáže nabídnout svůdné východisko pro jinak frustrované či neukotvené jedince.

Aktuální obavy z terorismu vycházejí do značné míry ze zlověstné setby IS, který po své vojenské porážce deklaroval transformaci do podoby tzv. digitálního chalífátu, jenž už nemá bojovat na bitevním poli, nýbrž především skrze individuální aktivity svých přívrženců, osamělých útočníků (tzv. *lone wolves*, tj. vlci samotáři), jichž má být tolik, že je žádná tajná služba světa neohlídá. Muslimští teroristé v Evropě mají rozsévat strach a hněv, jenž se pak obrátí proti všem muslimům bez rozdílu, kteří se začnou cítit jako nepřátelé, což může mnohé radikalizovat a přivést do tábora zastánců teroristů – a vznikne začarovaný kruh, v němž nenávist bude plodit nenávist a z něhož nebude úniku. Je smutnou pravdou, že projevy muslimského extremismu, jakkoliv jejich nejpočetnějšími oběťmi jsou sami muslimové, se mnohde obrací proti jinověrcům, a právě jejich nelehká situace patří k nejpálčivějším kapitolám dnešního „světa islámu“.

Ovšem současný islám, to nejsou jen projevy radikalizace, nýbrž i odpor vůči nim (viz níže), ať již vedený v rovině institucionální, nebo skrze akty osobní statečnosti věřících. Ani jedna z obou stran téže mince by tedy neměla být přehlížena – nebylo by to poctivé, ani smysluplné.

Antiamerikanismus, aneb „Huntington naruby“

Protizápadní rétorika, o níž dnes v muslimském prostředí není nouze, se často pojí s oblibou různých konspirací. Důležitou součástí xenofobní výzbroje muslimských radikálů tvoří antiamerikanismus a antisemitismus (byť vzhledem k tomu, že Arabové sami patří mezi Semity, bude zde lepší hovořit o protizidovském étosu a rétorice). Vztah muslimů k Západu, projevující se zpravidla v nejvyhrocenější podobě v přístupu k USA, přitom často působí až schizofrenně. Jeden libanonský novinář jej dokonce přirovnal k „postoji zhrzeného milence“.

Obdiv k technické a hospodářské vyspělosti a také respekt k demokratickým hodnotám (doložený řadou sociologických šetření) se přitom prolíná s odporem až nenávistí vyvěrajícím z amerického blízkovýchodního angažmá a řady konkrétních neuralgických bodů, podporou Izraele počínaje a děním v Afghánistánu zdaleka nekonče. Nepřátelství vůči „nevěřícím“ tedy vyplývá především ze světských příčin, jejich primárně náboženské zdůvodňování je problematické, nehovoříme-li o salafitech – o jejich džihádistické podmnožině nemluvě.

Jde-li o současný protizidovský étos, který lze sledovat napříč muslimskými státy, ten plyne především z konfliktů arabských států s Izraelem a následné vlny frustrací. Oprávněnost palestinských nároků, jejichž soustavné zpochybňování v českém prostředí je kapitola sama pro sebe, se často stala pojítkem jinak nejednotné a rozhádané arabské/muslimské scény a „palestinská karta“ tak bývala opakovaně vytahována jako mobilizující apel jak ze strany arabských režimů, tak opozičních islamistů. Utvrzování protizidovského étosu napomáhá též smutný fakt, že v mnoha arabských zemích knihkupectví nabízejí nenávisť šířící protizidovské texty, včetně *Protokolů sionských mudrců*, které se navíc dočkaly řady vlivných zastánců.

Přese všechno, co zde zaznělo, představu o jakémisi inherentním protizidovském charakteru islámu, jakkoliv rozšířenou, je třeba odmítnout jako zcestnou, a to navzdory tomu, že dějiny soužití muslimů a židů skutečně obsahují vedle světlejších také dlouhou řadu temných kapitol. Na druhé straně nutno konstatovat, že vlny protizidovské rétoriky, jež se v soudobém muslimském prostředí objevují s železnou pravidelností, nezřídka podporované i z oficiálních míst, patří k těm nejproblémovějším třecím plochám. A byť se muslimské autority proti tomuto fenoménu občas ohrazují, jejich hlas mnohdy přehluší podněcovatelé nenávisť.

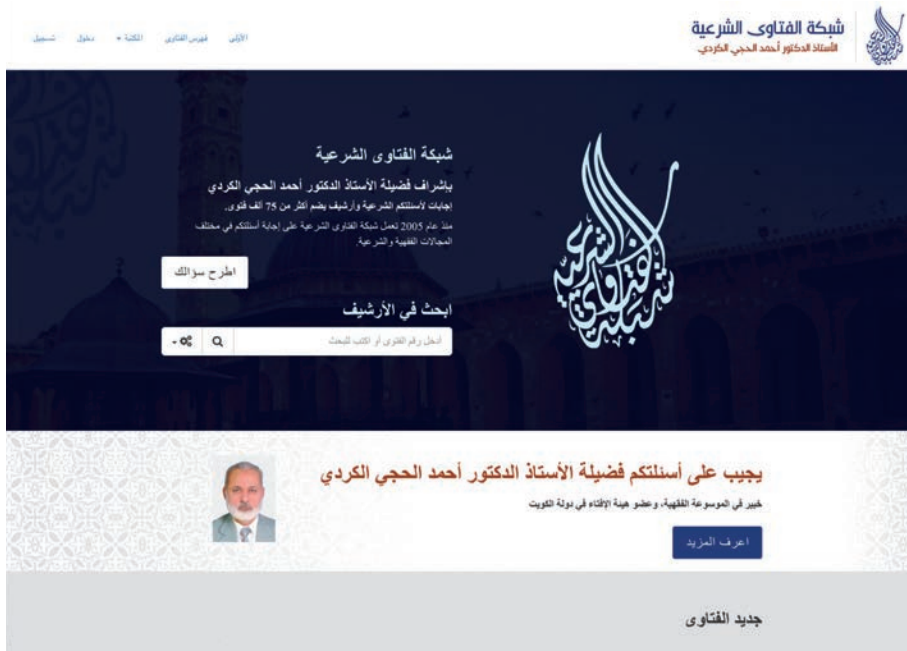
Izrael se vedle své role geopolitické stal rovněž katalyzátorem mnoha širších střetů, jakož i mocným symbolem. Tam, kde selhaly arabské armády a kde se mu nedokáží vyrovnat ani ekonomiky arabských států, tam na plné čáře vítězí konspirace, o něž není zejména v arabském prostředí nouze. Jejich oblíbený motiv tvoří představa, že nepřítelé muslimů, neschopni se jim postavit vojensky, se snaží rozvrátit jejich (domnělou) jednotu zevnitř, přičemž podporují různé rozkladné tendence v rámci *ummy*. Toto vidění světa souzní s dnes tak oblíbenou apokalyptikou v islámu, jež mj. pracuje s vizí, že skutečný Antikrist má mít na sklonku věků řadu předchůdců. Konspirátoři se rozcházejí v tom, zda Izrael je nástrojem USA, nebo je tomu naopak, a které muslimské osobnosti či organizace slouží cizím zájmům.

Spolu s bohatě rozvíjenou protizápadní rétorikou si mnozí muslimští ideologové osvojili rovněž Huntingtonovo schéma střetu civilizací (byť jejich autorovi nemohou přijít na jméno), jen si jej poněkud obrátili, což v praxi značí, že známý obraz o „krvavých hranicích islámu“ přetvořili na „hranice islámu, kde je prolévána krev nevinných muslimů“ – v čemž jim vydatně napomáhá i neradostný vývoj izraelsko-palestinské konfrontace.

Laicizace, aneb user friendly islám?

Internet zjednodušil muslimům poznávání jejich náboženství. Prostředníků, kteří se zdáli ještě nedávno nezbytní, najednou jakoby nebylo třeba. To upomíná na jednu z ústředních tezí islámu o nezprostředkovaném přístupu člověka k Bohu. Rozsáhlý odkaz náboženských věd, jejichž staří protagonisté se zaklínali úsvotím, že „učenci dědí po prorocích“, navíc předpokládá jako základní podmínku znalost arabštiny, což se postupně stávalo pro stále větší část věřících problémem (dnes tvoří Arabové méně než čtvrtinu muslimů).

Rozmach internetu umožnil muslimům, a to bez ohledu na jejich vzdělání či jazyk, přímý přístup k základům. Překlady (či, jak zdůrazňují muslimové, „překlady

شبكة الفتاوى الشرعية

بإشراف فضيلة الأستاذ الدكتور أحمد الحجي الكردي
إجبات لأستئتم الشرعية وارشاف بضم أكثر من 75 ألف فتوى
منذ عام 2005 تعمل شبكة الفتاوى الشرعية على اجابة استئتم في مختلف
المجالات الفقهية و الشرعية

اطرح سؤالك

ابحث في الأرشيف

ابحث في الأرشيف أو اكتب للبحث

يجيب على استئتمكم فضيلة الأستاذ الدكتور أحمد الحجي الكردي

خبير في الموسوعة الفقهية، وعضو هيئة الإفتاء في دولة الكويت

اعرف المزيد

جديد الفتاوى

Jeden z nespočetných islámských webových portálů zaměřených na fatvy

(zdroj: <https://www.islamic-fatwa.com/>)

významů“) Koránu jsou dnes na dosah pouhým kliknutím a pár dalších kliků postačí k vyhledání výkladu různých pasáží. Pro efektivní práci s *hadíthy* stačí vložit klíčová slova do příslušného vyhledávače a velké množství muslimských vzdělávacích portálů navíc dokáže přiblížit čtenářsky vstřícným způsobem i taková témata, k nimž by se dříve musel věřící dlouze propracovávat.

Nejenže na internetu lze během pár vteřin vyhledat fatvu na v podstatě libovolné téma, ale zájemce si navíc může srovnat různé relevantní postoje k danému problému a pak si sám zvolit ten, s nímž nejvíce souzní. Možnosti takové „duchovní samoo služby“ jsou ale mnohem širší a zahrnují i výklady islámu v té nejširší rovině.

Tato zdánlivá demokratizace a laicizace má pochopitelně přednosti i rizika. Při bližším ohledání se ona ztráta prostředníků nejeví tak jednoznačně; nezmezili, jen se proměnili. Ne náhodou šíření internetu mezi muslimy novináři někdy přirovnávají k šíření knihtisku u křesťanů. Na internetu dnes soupeří různé interpretace islámu (propracované webové stránky mají jak salafisté, tak třeba četná súfijská bratrstva) a do náboženské „publicistiky“ se dnes pouští spousta kreativních nadšenců, jejichž laický amatérismus dokáže často oslovit více čtenářů než kompetentní, leč suchopárná podání *ulamá'*. Není náhodou, že oblíbený apokalyptický motiv líčí, jak s přibližujícím se koncem praví učenci postupně vymizí a sluchu bude dopráváno stále více ignorantům.

Nutno dodat, že digitální svět, jenž dokázal muslimům tolik věcí zjednodušit (mj. různé aplikace na mobilu věřícím nabízejí stanovení přesných modlitebních intervalů v závislosti na jejich poloze určené GPS i určení modlitebního směru, *qibly*), zároveň přinesl islámským učencům četné výzvy. On-line totiž dnes probíhá podstatná část aktivit, jež se dříve odehrávaly jen „naživo“, jako např. obchodování nebo seznamování, což jsou jen dva drobné kamínky z „internetové mozaiky“, které se soudobí *ulamá'* intenzivně věnují.

► Prominentní význam muslimských komunit na Západě?

Muslimské menšiny ve většinově nemuslimských zemích tvoří (nepočítáme-li Indii, kde sice muslimové tvoří zhruba jen desetinu populace, ale vzhledem k celkovému počtu obyvatel je to i tak obrovské číslo) jen zlomek celkové *ummy*, což platí i pro západní Evropu a USA. Přesné statistiky neexistují, ale často se uvádí odhad, že v Evropě bez evropské části Turecka (Thrákie) žije přibližně čtyřicet milionů muslimů, z nichž zhruba polovina patří k původnímu osídlení (Balkán, Tataři aj.) a polovina jsou moderní migranti a jejich potomci. Význam „západních muslimů“ pro „svět islámu“ však zdaleka překonává jejich početní podíl.

V institucionálním rámci, s jehož existencí klasické islámské myšlení nepočítalo, totiž probíhá podstatný díl soudobého muslimského intelektuálního kvasu, mimo jiné proto, že tamní muslimové musejí promýšlet otázky, na něž většina jejich souvěrců nikdy nenarazí a jež plynou ze snahy zachovat věrnost islámu v prostředí rámovaném neislámskými pravidly. Stojí za připomenutí, že ještě v 19. století *ulamá'* nedoporučovali muslimům usazovat se v zemích nemuslimů, nebylo-li to nezbytně nutné, ovšem minulé století přineslo v tomto ohledu zásadní zlom. Vznik mezinárodních smluv a organizací, do nichž se postupně zapojovaly i osamostatňující se muslimské státy, spolu s masivní migrací muslimů do západní Evropy odsunuly do pozadí tradiční bipolární dělení světa na *dár al-islám* („příbytek islámu“) a *dár al-harb* („příbytek války“), jež pro většinu islámských autorit ztratilo relevanci. Bezprecedentní rozsah soužití muslimů a nemuslimů zároveň přinesl nové výzvy.

Duchovní procesy mezi „západními muslimy“ (jež paradoxně umožňuje, na rozdíl od mnoha většinově muslimských zemí, absence cenzury, jakož i důraz na liberalismus) se sice v současné celomuslimské perspektivě mohou jevit jako marginální, ale o jejich obrovském potenciálu netřeba pochybovat. Jde např. o tzv. *fiqh al-aqallí-ját* (islámská jurisprudence týkající se menšin), pokusy o reinterpretační sexuální normativitu *šarí'* nebo tolik rozvíjené i zatracované myšlenky muslimského feminizmu. Mnohdy však přitom platí, že „přání je otcem myšlenky“, což třeba připomínat zejména v těch případech, kdy nemuslimští komentátoři mají sklon hodnotit různé události nikoliv optikou jejich skutečné relevance, nýbrž toho, jak oni sami soudí jejich „progresivitu“ či snad přímo „kompatibilitu islámu“. Z řady významných evropských muslimských myslitelů zde připomeňme jedině jméno: Tariqa Ramadana.

Důležitým vkladem muslimů na Západě je promýšlení mezináboženského dialogu, jeho vyhlídek, ale i limitů (bez jejichž poctivého uvědomění si nemá takový dialog smysl), dnes nezřídka odsuzovaného na jedné straně podstatnou částí vůči muslimům nepříteli přátelsky nakloněné veřejnosti jako projev „ustupování nepříteli“ a na té druhé – paradoxně z týchž příčin – fundamentalisty z muslimských

řad. Tedy sečteno a podtrženo, západní muslimské menšiny mohou znamenat nejen hrozbu, ať již skutečnou, nebo tu vyfabulovanou, jež se ostatně stala obecně sdíleným narativem Česka posledních let, ale mohou být, jak připomíná např. přední francouzský islamolog Giles Kepel, též příslibem pro budoucnost *ummy*. Proto je tak důležité sledovat dění mezi „západními muslimy“ pozorně, věcně a nepředpojatě.

Pro poctivost je třeba dodat, že rozdělení světa do dvou znesvářených bloků by rádi oživilo současní radikálové, naposled třeba propaganda IS. I s takovými přístupy se současný „svět islámu“ vyrovnává a musí umět vyrovnat; nejenže muslimské autority si jich jsou velmi dobře vědomy, ale mnohé z nich se s tím snaží i něco dělat. Ovšem nezapomínejme ani na to, že snahy o bipolární dělení světa na „nás“ a „ty druhé“ se dnes těší oblibě i mezi nemuslimy, české prostředí nevyjímaje. Hledání nepřítelů zkrátka spojuje – a to víc, než bychom chtěli.

Snahy o postup proti extremismu

Radikalismus a extremismus v islámu neznepokojují jen nemuslimy, ale i velký díl muslimů, kteří též vědí, v jak nelichotivých konturách bývá jejich náboženství nemuslimy vnímáno.

Hisham Kabbani, súfijský velmistr a významný odpůrce radikalismu v islámu

(zdroj Wikimedia Commons)

Po nástupu různých odstředivých a konfrontačních tendencí by tudíž měla zaznít aspoň stručná zmínka o jejich protipólu, tedy snahách o smířlivost a boj proti extremismu, což je zapotřebí připomínat o to více, jelikož v dnešních debatách o islámu často bývá muslimské odmítání radikalismu paušálně shazováno jako projev údajně islámem povolené přetvářky. Tyto aktivity jsou skutečně důležité, ať již jde o spontánní impulzy vycházející „odzdola“ (dnes zejména na sociálních sítích), či „odshora“, tj. organizované autoritami současné *ummy*.

Do této agendy, která sama by vydala na publikaci, patří např. tzv. Ammánská deklarace z roku 2005, kdy se na popud jordánského krále Abdalláha II. sešlo shromáždění osobností napříč muslimským spektrem, aby společně vydaly *fatvu* odsuzující teror spáchaný ve jménu islámu, nebo například tzv. Marocká deklarace z roku 2016, v níž stovky islámských učenců pod patronací krále Muhammada VI. reagovaly na zhoršující se situaci v islámském světě, zejména na potlačování práv jinověrců v řadě muslimských států. Deklarace apelovala na muslimy, aby neváhali čelit tendencím k agresivním výkladům islámu.

Netřeba rozvádět, že úvahy současných muslimských intelektuálů o univerzálních hodnotách, islámu v dnešním globalizujícím se světě atp. při pohledu zvnějška bohužel zpravidla zanikají v kakofonii hlasů, proti nimž se obracejí – tedy v rétorice fundamentalistů a radikálů. To by ovšem nikterak nemělo snižovat jejich význam.

Amina Wadud, přední
představitelka muslimského
feminismu
(foto Ondřej Beránek)

Liberalismus – a jiné pozitivní „ismy“

Vedle již nastíněných bodů, na něž zhusta naráží mediální pokrytí „světa islámu“, však nutno připomenout i jiné, neméně zásadní tendence, které se – díky svým nekonfliktním projevům – do zpravodajství stěží dostanou. Máme zde na mysli různé liberálně orientované tendence v islámu, které, zjednodušeně podáno, vycházejí z představy, že islám byl zjeven jako náboženství, a není tudíž důvod jej vnášet tam, kam vlastně ani nepatří a kde by se lidé měli dokázat zařídit bez něj, což platí kupříkladu pro otázky státoprávní.

Snahy ukázat, že islám je spíše étos než komplexní soustava příkazů a zákazů, že není brzdou rozvoje, nýbrž naopak – je-li správně vykládán – může kráčet ruku v ruce s pokrokem, vzděláním, vědou a technikou, položily během tzv. islámského obrození (*nahda*) na přelomu 19. a 20. století základy mnoha progresivních tendencí. Mohli bychom zde hovořit o řadě „ismů“ reprezentujících tuto přívětivější tvář islámu, mj. o humanismu, sekularismu, liberalismu i o dnes tolik diskutovaném fenoménu muslimského feminismu.

Vedle těchto moderních, spíše intelektuálněji laděných přístupů však existuje i jiný, tradiční a starobylý pramen svobodomyšlných, někdy až pacifisticky či ekumenicky profilovaných tendencí, a tím je súfismus (*tasawwuf*), který lze, s notnou dávkou zploštění, představit jako mystickou dimenzi islámu. Hovoříme-li o dnešku, nelze opomenout, že mnoho projevů súfijské spirituality zažívá, po letech převažujícího odsuzování muslimskými reformátory a intelektuály, nepřehlédnutelné oživení a tento probuzený zájem o dávné spirituální dědictví je o to významnější, neboť právě súfismus s sebou přináší veliký potenciál k dialogu.

Namísto závěru: Islamofobie a sebenaplňující se proroctví?

Není pochyb o tom, že na dění v muslimském prostředí mají vliv i mnohé další faktory, o nichž zde z důvodu zamýšlené stručnosti nepadla ani zmínka. Mezi důležité „vnější“ síly patří vzepětí islamofobie napříč Evropou i USA, jež může muslimy utvrdit v tom, že k sobě s nemuslimy stejně nikdy nenajdou cestu. Sama islamofobie (někdy jen název, jindy i koncept) se stala předmětem vášnivých polemik, neboť dle odpůrců islámu je má za úkol plošně diskreditovat. Právnem poukazují na to, že hovořit o „fobii“ je nešťastné, neboť to jednak navozuje představu nemoci, k níž společenské vědy nejsou kompetentní, ale hlavně to nepokrývá podstatnou část projevů odporu vůči islámu, majícího velmi promyšlený základ.

Islamofobové a muslimští radikálové jistě mají mnoho společného, mimo jiné v tom, že jedni potřebují druhé, aby umocňovali vlastní arzenál. O co silněji se v globalizujícím se světě nivelizuje komerční sféra a pop-kultura, o to větší důraz bývá mnohde kladen na duchovno, přičemž islám, ať již v absolutně plusové či minusové poloze, spolehlivě pomáhá „semknout se“ majetníkům pravdy bez ohledu na vyznání. Navíc tzv. sekuritizační diskurz, kdy strach dává politickým elitám „právo“ ubírat na občanských svobodách v zájmu domnělé „obraný“, pak vytváří začarovaný kruh nadále posilující populismus a xenofobii.

V situaci, kdy selhávání politiků vezoucích se na vlnách populismu se stalo spíše žalostným standardem nežli výjimkou a kdy jakákoliv snaha o osvětu narazí do značné míry na neochotu naslouchat odborníkům, kteří příliš nezapadají do většího pohledu na věc a domněle tak „kazí hru“, je každá rada drahá. Vedle teoretizujících přemítání o limitech soužití však existuje mnoho praktických zkušeností, v nichž lze hledat poučení.

Mezi bezbřehým liberalismem, zapomínajícím ve jménu ideologie na věcnost a ponechávajícím otevřená stavidla i tam, kde to není vůbec žádoucí, a všeobecným přitakáváním lidové islamofobní poplávce, dělající ze všech muslimů automaticky „ty druhé“, nesporně existují i cesty nepodjatého poznávání a věcného řešení reálných, nikoliv uměle konstruovaných třecích ploch. Otázkou zůstává, zda se k nim najde dostatek vůle. Drobným příspěvkem k informovanosti o těch, kterých (jak ukázalo nedávné sociologické šetření) se obáváme o to více, oč méně o nich víme, má být i tento text.

Doporučená literatura

Karima Bennoune. *Tady vaše fatwa neplatí: Příběhy lidí z islámského světa bojujících proti fundamentalismu a násilí*. Praha: Vyšehrad 2016; Ondřej Beránek – Bronislav Ostržanský (eds.). *Stíny minaretů: Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik*. Praha: Academia 2016; Franco Cardini. *Chalífa a Západ: Kořeny terorismu a pokrytectví Západu*. Praha: Vyšehrad 2016; Karel Černý. *Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2017; Jean-Pierre Filiu. *Apokalypsa v islámu*. Praha: Volvox Globator 2011; Fawaz Gerges. *Islámský stát: Cesta k moci*. Praha: Vyšehrad 2017; Sam Harris – Maajid Nawaz. *Islám a budoucnost tolerance*. Praha: Volvox Globator 2016; Gilles Kepel. *Válka v srdci islámu*. Praha: Karolinum 2006; Luboš Kropáček. *Islám a Západ: Historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad 2002; Ondřej Kundra – Tomáš Lindner. *Můj syn terorista*. Praha: BizBooks 2017; Bernard Lewis. *Kde se stala chyba? Vliv Západu na Střední východ a jeho následná odpověď*. Praha: Volvox Globator 2016; Bronislav Ostržanský (ed.). *Islamofobie po česku: Český odpor vůči islámu, jeho východiska, projevy, souvislosti, přesahy i paradoxy*. Praha: Vyšehrad 2017; Jan Rovenský a kol. *Mezi mýty a minarety: Kmoníček, Mendel, Pelikán a Tureček v rozhovorech o islámu a muslimském světě*. Praha: Filosofía 2018; Břetislav Tureček. *Blízký východ nad propastí: Cesta od orientálních diktatur ke svobodě a zase zpátky*. Praha: Knižní klub 2016.

(Množství v češtině dostupných knih o islámu je nepřehledné, navíc tento skromný výčet nemůže nahradit obsáhlejší bibliografické souhrny – viz např. Bronislav Ostržanský. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri 2008.)

Veřejně přístupná knihovna, která je součástí OÚ, má ve svých fondech přes 270 tisíc svazků a patří mezi největší v rámci AV ČR. Ústav vydává dva časopisy: jeden český (*Nový Orient*) a jeden cizojazyčný (*Archiv orientální*). Jedná se o jediná recenzovaná periodika specializovaná na tematiku Orientu, která jsou vydávána v ČR. Ústav má společnou akreditaci doktorského programu s FF UK. Naši pracovníci přednáší mj. na FF UK a spolu s dalšími univerzitními pracovišti, např. FF ZČU či HTF UK, řeší grantové projekty. Vedle vědecké činnosti rozvíjí OÚ i službu veřejnosti a různým státním institucím (výuka jazyků, odborná a poradenská činnost atp.). Tímto Orientální ústav navazuje na zakládající ideu T. G. Masaryka o propojení teoretické, vědecké činnosti a praktického využívání poznatků.

Tématy uvedenými v této publikaci se zabývá program Strategie AV 21 *Globální konflikty a lokální souvislosti*.

Bronislav Ostřanský vystudoval obory arabistika a dějiny a kultura islámských zemí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Dlouhodobě pobýval v Damašku a v Káhiře, kde studoval i pracoval. V současnosti působí v Orientálním ústavu Akademie věd ČR, kde se věnuje hlavně islámu a externě přednáší na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Publikace ***Současný islám: Tendence a dynamika*** nabízí pohled na problematiku, jejíž zpracování dosud, v laickým přístupné stručné formě, v češtině postrádáme. Jedná se především o čtenářsky vstřícné shrnutí stěžejních trendů a tendencí formujících soudobé dění v rámci dnešního „světa islámu“, které má ambici obohatit řadu u nás dostupných, ať již původních, či přeložených, studií věnovaných zpravidla různým soudobým projevům islámu, převážně v podobě teritoriálně či tematicky vymezených případových studií (*case studies*), o jistě širší zamyšlení. Publikace tak přibližuje aktuální procesy v „muslimském světě“ v jejich úplnosti, proměnlivosti i rozporuplnosti a zahrnuje, mimo jiné, i následující položky: eroze autorit; nárůst sunnitsko-šíitské řevnivosti; vzednutí milenialismu; šíření tzv. globální muslimské identity; nárůst radikalismu; „laicizace“ islámu v proměnách informačního věku, ale též různé liberálně profilované tendence atp.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Gabriela Ůzel Volfová: **Islámský feminismus**

Alena Nováková: **Mikroskopické houby na poštovních známkách**

Alena Sarkissian: **Databáze Olympos**

V EDICI MIMO JINÉ VYŠLO:

Miroslav Melčák, Karel Nováček, Lenka Starková, Ondřej Beránek:

Ohrožená architektura města Mosulu

Stanislav Brouček: **Migrace a česká etnologie**

Věra Exnerová: **Demokracie na rozcestí: Čína, Střední Asie a Blízký východ**

Edice Věda kolem nás | Výzvy a otázky

Současný islám: Tendence a dynamika | Bronislav Ostřanský

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2018. Ediční číslo 12495. Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia.cz | www.eknihy.academia.cz